

psyche influences his/her resistance to uncontrolled non-verbal information impact.

Keywords: information, health security, information and psychological impact, threats, health identity.

Подано до редакції 01.03.2016

УДК: 159.9232-057.87

Варвара Петрівна Черненко,
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики і вищої математики,
Костянтин Вікторович Кравченко,
магістрант кафедри психології, педагогіки та філософії,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, Україна

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КУРСІВ

У статті розкривається сутність питання професійної ідентичності. Проаналізовано складники досліджуваного явища. Визначено особливості формування професійної ідентичності студентів старших курсів гуманітарних і технічних напрямів в умовах сучасної вищої освіти України. Проведено статистичний аналіз отриманих результатів за допомогою пакету статистичної обробки інформації SPSS.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, типи особистості, професійно важливі якості, псевдоідентичність.

Постановка проблеми. У теорії та практиці професійного становлення молодих фахівців у сучасній Україні все більша увага приділяється проблемам, пов'язаним зі становленням професійної ідентичності молоді. Важливе значення у цьому питанні відводиться освіті у вищих навчальних закладах. Тому актуальним завданням університетської освіти разом із передачею знань і умінь є формування особистості майбутнього професіонала, сприяння його самоідентифікації з професією. Вивчення професійної ідентичності дозволяє створити сьогоднішнім студентам оптимальні умови для усвідомлення себе, свого образу у професійній діяльності.

Аналіз сучасних досліджень з проблеми. Теоретичну основу досліджуваної проблеми закладено у працях Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, Є. Клімова, Г. Костюка, В. Моргуна, Н. Ничкало, В. Семиченко, В. Синявського, Б. Федоришина.

Представники професійної педагогіки С. Батишев, Л. Волович, В. Гриньова, С. Сисоєва, М. Таланчук розробляють умови для професійного самовизначення у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Учені О. Голомшток, П. Перепелиця, О. Скрипченко, М. Смільсон наголошують на необхідності вивчення ролі суб'єкта у професійному самовизначенні, дослідження механізмів його вибору. Проте, особливості професійної ідентичності студентів старших курсів не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – розкрити психологічні особливості професійної ідентичності студентів старших курсів гуманітарного та технічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Професійна ідентичність як комплексне інтегративне поняття досліджувалося А. Азбель, Н. Євтешиною, О. Єрмолаєвою, Є. Клімовим, Т. Міщенко, Ю. Поваренковим, М. Пряжніковим, Л. Шнейдер та ін., які наголошували на важливості визначення характеристик особистості для орієнтації у світі професій та реалізації професійного потенціалу.

Так, Л. Божович, М. Гінзбург, О. Мешковська вважали професійну ідентичність одномоментним актом вибору професії, що завершується або зі вступом до професійного навчального закладу або працевлаштуванням.

Більш глибоке вивчення досліджуваного явища представлено у працях Т. Міщенко, яка розглядає професійну ідентичність у контексті функціонального і екзистенціального сполучення людини та професії [4].

Професійна ідентичність як системне явище розглядається Ю. Поваренковим у концепції професійного становлення особистості. Вчений відзначає, що досліджуване поняття – динамічне, має рівневу структуру, тісно пов'язане з іншими елементами професійного розвитку людини: професійним самовизначенням, професійною самооцінкою і професійною деформацією [7].

І. Андрійчук, Л. Долинська, Е. Кир'янова, Є. Клімов, В. Панок, як і Ю. Поваренков, наголошують на тому, що професійна ідентичність – динамічне явище, спрямоване на формування професіоналізму та зумовлює подальший професійний ріст; самореалізацію фахівця-професіонала в обраній спеціальності [4; 7].

Порівняння понять, які тісно пов'язані з професійною ідентичністю, дозволяє зауважити, що профе-

сійна ідентичність є більш широкою і складною категорією, ніж поняття професійно важливих якостей, професійної придатності або професійної готовності. Так, професійна придатність та професійна готовність – об'єктивні «зовнішні» характеристики, причому перша є нижчою, а друга – вищою формою вираженості цього рівня [8; 9].

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу проблеми професійної ідентичності, можна визначити її як результат професійного самовизначення особистості, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії, ототожненні себе з нею та професійною групою.

Професійна ідентичність неоднорідна, вона може виступати як критерій професійного розвитку та свідчити про прийняття людиною:

– себе як професіонала (реальна або прогнозована професійна самооцінка, яка характеризує ставлення людини до себе як до майбутнього або діючого професіоналу);

– конкретної професійної діяльності як способу самореалізації та задоволення потреб (оцінка задоволеності людини умовами та змістом праці, рівнем оплати, взаємовідносинами в колективі, можливостями просування по службі тощо);

– системи норм і цінностей, характерних для даної професійної спільноти (оцінка ставлення людини до норм і цінностей, традицій і ритуалів, характерних для кожної професійної спільноти) [5; 6; 7].

Аналіз досліджень Л. Шнейдер [9], А. Борисюка [1] дозволяє визначити такі функції професійної ідентичності: ідентифікація з професійною групою, самоздійснення через розкриття свого функціонального потенціалу, самоповаги; особистісної безпеки і зниження рівня тривожності; самовдосконалення; професійного та особистісного зростання; структурування життєвого часу і простору; набуття особистого сенсу.

У залежності від стадії професійного розвитку особистості відчуття професійної ідентичності може мати різний зміст, а засобами досягнення професійної ідентичності можуть виступати відповідні знання та здібності, які забезпечують реалізацію активності, спрямованої на досягнення заданої професійної ідентичності [2].

Аналіз наукових праць (О. Єрмолаєва, Н. Іванова, Ю. Поваренкова) дає можливість визначити три основні компоненти професійної ідентичності, які впливають на професійний розвиток та професійне становлення людини:

1) *когнітивний компонент*, що включає в себе професійні знання, досвід, переконання;

2) *емоційний компонент*, що виражається в емоційно-оцінному ставленні до своїх професійних обов'язків, знань, переконань, до самого себе як активного суб'єкта трудової діяльності; емоційно-вольовій сфері, яка вимагає від людини сформованості таких

якостей, як активність, рішучість, стресостійкість; дотримання норм професійної спільноти;

3) *поведінковий компонент*, обумовлений сформованістю відповідних навичок і вмінь, здібностей, тобто усіх відповідних реакцій на стимул (завдання, які ставить перед індивідом трудова діяльність), що виражаються у поведінці (виконання своїх професійних обов'язків).

Спираючись на праці І. Андрійчука, Л. Долинської, Е. Кир'янова, Є. Клімова, В. Панка, Ю. Поваренкова, в яких відзначено динамічність професійної ідентичності, актуалізується питання її розвитку. За О. Ємельяною, на розвиток професійної ідентичності впливає зростання мотивації до самопізнання; усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; створення позитивних образів і перспектив професійного та особистісного майбутнього; постановка цілей для підтримки та розвитку образу «Я» [2].

Формування особистості як суб'єкта професійної ідентичності здійснюється через вирішення системи протиріч між соціально-професійними вимогами до людини, з одного боку, і його бажаннями, можливостями щодо їх реалізації, з іншого. Вирішення визначеного протиріччя підіймає людину на той чи інший рівень професійної ідентичності.

Сформованість професійної ідентичності супроводжується відчуттям захищеності, вірою в свої реальні та потенційні можливості, гордістю за свою професію, розумінням її важливості та потрібності, задоволеності собою, результатами своєї праці, перспективами свого росту й умовами своєї праці. Це почуття спирається на позитивне ставлення людини до обраної професії та професіоналізації у цілому як засобу саморозвитку та самоактуалізації особистості.

Отже, професійна ідентичність є комплексною характеристикою, яка відповідає за усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної професійної групи чи спільноти, сприяє розумінню трудових обов'язків, ототожнення себе зі своєю справою, іншими людьми та пов'язана з успішним виконанням трудових функцій.

Професійна ідентичність особистості починає формуватися з потреби вибору майбутньої професії та подальшої професійної підготовки. Під професійною підготовкою розуміється сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють виконувати роботу в певній галузі, і є одним із завдань професійного розвитку людини. Як зазначає В. Кудрявцев, – це формування операційної сторони діяльності [3].

Четвертий-п'ятий курс – період, коли на основі усвідомлення спектра ролей, засвоєних у ході професіоналізації, відбувається формування нових цілей і перспектив, зумовлене переосмисленням та уточненням різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштуванням та побудовою професійної кар'єри.

Дослідження професійної ідентичності студентів проводилося у Кременчуцькому національному універ-

ситеті імені Михайла Остроградського серед студентів четвертих-п'ятих курсів гуманітарного та технічного профілів. Вибірка склала 70 чоловік (35 студентів, які навчаються за спеціальностями гуманітарного спрямування і 35 юнаків і дівчат, які оволодівають інженерними спеціальностями). Для дослідження були використані методики вивчення статусів професійної ідентичності А. Азбель і Л. Шнейдер та методика визначення типу особистості Дж. Голланда.

У результаті емпіричного дослідження з'ясовано, що *невизначена ідентичність* не характерна для більшості опитаних (60% гуманітаріїв, проти 68,5% студентів технічного напрямку підготовки). Рівень нижче середнього мають 31,4% гуманітаріїв, на відміну від студентів інженерних спеціальностей (17,1%). Середній рівень властивий 8,5% досліджуваних гуманітарного та 5,7% студентів технічного профілю. Вище середнього рівня й яскраво виражений статус не виявлений у жодного досліджуваного гуманітарного напрямку, в той час як вище середнього рівня мають 5,7% студентів, а яскраво виражений статус – 2,8% досліджуваних технічного профілю.

Статус *нав'язаної ідентичності* не властивий студентам технічного профілю та більшості опитаних гуманітаріїв (97,1%). Нижче середнього рівня мають лише 2,9% респондентів гуманітарного напрямку підготовки.

Яскраво виражена *криза вибору (мораторії)* відсутня у студентів обох напрямів підготовки. Однак 100% студентів гуманітарних спеціальностей і 89,6% опитаних технічних спеціальностей прагнуть якомога більше дізнатися про різні спеціальності та шляхи їх отримання. Рівень кризи нижче середнього мають 37,1% студентів гуманітарного та 45,7% технічного напрямку, середній рівень властивий 54,2% опитаних гуманітаріїв і 40% студентів технічних спеціальностей, вище середнього рівня мають 8,5% гуманітаріїв і 2,8% - майбутніх інженерів.

Аналіз результатів діагностики *сформованої ідентичності* дозволяє відзначити, що тільки 34,2% досліджуваних студентів-гуманітаріїв свідомо підійшли до вибору майбутньої професії, у той час як більше половини опитаних студентів інженерних спеціальностей (60%) зробили усвідомлений вибір.

Статистичний аналіз відмінностей між студентами гуманітарних та технічних профілів за статусами ідентичності, отриманих за методикою А. Азбель, проводився за допомогою χ^2 -критерію у пакеті статистичної обробки інформації SPSS. Він не виявив статистично значущих відмінностей між двома напрямками, що не дає достатніх підстав для можливості розповсюдження результатів на всю генеральну сукупність студентів гуманітарних та технічних профілів.

За результатами порівняльного аналізу обох груп за методикою вивчення професійної ідентичності Л. Шнейдер, можна констатувати, що рівень мораторію ідентичності набагато менший у студентів технічного профілю порівняно із гуманітаріями (5,7%, проти

22,8%), що говорить про те, що студенти технічного спрямування менш схильні до переживання кризових станів у процесі професійного становлення, пошуку свого призначення. Рівень псевдоідентичності студентів-інженерів більше майже вдвічі, порівняно зі студентами гуманітарного напрямку, що може свідчити про порушення механізмів ідентифікації; ригідність Я-концепції; тотальне поглинання статусом, роллю, роботою; прагнення досягти мети будь-якими засобами.

Статистичний аналіз відмінностей між студентами гуманітарних та технічних профілів за статусами ідентичності, отриманих за методикою Л. Шнейдер, також проводився за допомогою χ^2 -критерію у пакеті SPSS. На його основі між студентами двох напрямів було виявлено статистично значущі відмінності на рівні 5%, що підтверджує наявність відмінностей показника «псевдоідентичність» між гуманітарним і технічним профілями.

Для з'ясування зв'язку між типом особистості, напрямом навчання та рівнем ідентичності було використано методику Дж. Голланда.

Порівняння результатів в обох групах дозволяє відзначити, що у студентів гуманітарного профілю домінуючим виявився соціальний тип, а у студентів технічного – реалістичний тип особистості.

За допомогою χ^2 -критерію у пакеті SPSS були виявлені статистично значущі відмінності за типами особистості між студентами гуманітарного та технічного профілю на рівні 0,1%. Так, було підтверджено, що домінуючим типом у студентів гуманітарного профілю є соціальний тип, сфера інтересів якого – люди, спілкування, встановлення контактів із оточуючими, прагнення вчити, виховувати, уникати інтелектуальних проблем, а для студентів технічного профілю більш характерним є реалістичний тип особистості, який характеризує бажання діяти, досягати конкретних результатів. Реалістів цікавить сьогодення, речі, предмети та їх практичне використання, заняття, що вимагають фізичного розвитку, спритності, відсутність орієнтації на спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу результатів дослідження доведено, що студенти гуманітарного напрямку більш схильні до переживання кризи професійної ідентичності, вони мають високий рівень тривожності та несамостійні у виборі професії, порівняно зі студентами технічного напрямку. Гуманітарії усвідомлюють проблему вибору професії та прагнуть її вирішити. У них менше виражена система чітко сформованих цілей, цінностей та переконань, відсутні активні спроби їх формування, порівняно зі студентами технічного спрямування.

Для студентів технічного напрямку більш характерне порушення механізмів ідентифікації, соціальних зв'язків, ригідність Я-концепції, робота ними оцінюється як інструмент досягнення цілей, коли вибір професії робиться через необхідність підкреслення свого соці-

льного статусу, прагнення до престижу, уникнення проблеми вибору (стану кризи), бажання при закінченні ВНЗ знайти роботу з високою оплатою. Це підтвердили високі показники «псевдоідентичності».

У ході емпіричного дослідження доведено, що вибір професії в обох групах був недостатньо усвідомленим, самостійним, що ускладнює формування професійної ідентичності.

Подальше дослідження професійної ідентичності як комплексної психолого-педагогічної проблеми передба-

чає обґрунтування функціональної специфіки професійної ідентичності майбутніх спеціалістів через аналіз сфери мотивів, знань, форм і засобів досягнення професійних цілей, що дозволить подолати труднощі, які пов'язані з підготовкою майбутніх спеціалістів; уточнити механізми професійного вибору та становлення особистості на основі особливостей їхньої професійної ідентичності; вирішити питання та пов'язані з ними психолого-педагогічні проблеми підготовки фахівців у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : монографія / А. С. Борисюк. – Черкаси : Книги–XXI, 2010. – 440 с.
2. Емельянова О. Я. Формирование профессиональной идентичности с целью адаптации работника к деятельности по специальности / О. Я. Емельянова // Вестник ВГУ. – 2005. – № 2. – С. 153-156.
3. Кудрявцев Т. В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т. В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 20-30.
4. Мищенко Т. В. Определение содержание понятия профессиональной идентичности / Т. В. Мищенко // Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества : сборник научных трудов. – Ярославль : ЯГПУ, 2003. – С. 168-176.
5. Мищенко Т. В. Становление профессиональной идентичности у студентов педагогического вуза :

- автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Татьяна Владимировна Мищенко. – Ярославль : ЯГПУ, 2005. – 23 с.
6. Павлова О. Н. Идентичность: история формирования взглядов и ее структурные особенности / О. Н. Павлова. – М. : Институт психоанализа, 2001. – 52 с.
7. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – М. : УРАО, 2002. – 160 с.
8. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : монография / Л. Б. Шнейдер. – М. : МОРУ, 2001. – 272 с.
9. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л. Б. Шнейдер // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 64-78.

REFERENCES

1. Borysiuk, A. S. (2010). *Profesiina identychnist medychnoho psykholoha: sotsialno-psykholohichnyi analiz [Professional identity of medical psychologist: psychosocial analysis]*. Cherkasy: Knyhy–XXI [in Ukrainian].
2. Emelianova, O. Ya. (2005). Formirovanie professionalnoy identichnosti s tseliyu adaptatsii rabotnika k deyatelnosti po spetsialnosti [Formation of professional identity in order to adapt the worker to the work on the specialty]. *Vestnik VGU – Bulletin of VSU*, 2, 153-156 [in Russian].
3. Kudriavtsev, T. V. (1981). *Psikhologo-pedagogicheskie problemy vysshey shkoly [Psychological and pedagogical problems of higher school]*. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 2, 20-30 [in Russian].
4. Mishchenko, T. V. (2003). *Opreделение soderzhaniya ponyatiya professionalnoy identichnosti [Determination of the content of the notion of professional identity]*. *Krizis identichnosti i problemy stanovleniya grazhdanskogo obshchestva – Identity Crisis and Problems of Civil Society*. (pp. 168–176). Yaroslavl: YaSPU [in Russian].

5. Mishchenko, T. V. (2005). *Stanovlenie professionalnoy identichnosti u studentov pedagogicheskogo vuza [Formation of professional identity of pedagogical university students]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Yaroslavl: YaSPU [in Russian].
6. Pavlova, O. N. (2001). *Identichnost: istoriya formirovaniya vzglyadov i ee strukturnye osobennosti [Identity: history of the formation of views and its structural features]*. Moscow: Institut psihoanaliza [in Russian].
7. Povarenkov, Yu. P. (2002). *Psikhologicheskoe soderzhanie professionalnogo stanovleniya cheloveka [Psychological maintenance of professional formation of a person]*. Moscow: URAO [in Russian].
8. Shneider, L. B. (2001). *Professionalnaya identichnost [Professional identity]*. Moscow: MOSU [in Russian].
9. Shneider, L. B. (2001). *Professionalnaya identichnost i pamyat: opyt geneticheskoy rekonstruktsii [Professional identity and memory: the experience of the genetic reconstruction]*. *Mir psikhologii – World of psychology*, 1, 64-78 [in Russian].

Варвара Петровна Черненко.

кандидат физико-математических наук.
доцент кафедры информатики и высшей математики.

Константин Викторович Кравченко.

магистрант кафедры психологии, педагогики и философии.
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ СТУДЕНТОВ СТАРШИХ КУРСОВ

Актуальной задачей университетского образования является формирование личности будущего профессионала, помощь в самоидентификации с профессией, что позволит создать для студентов оптимальные условия реализации «Наука і освіта», №2-3, 2016

себя в профессии. Профессиональная идентичность – это результат профессионального самоопределения личности, который проявляется в осознании себя представителем определенной профессии; это комплексная характеристика, которая отвечает за осознание индивидом своей принадлежности к определенной профессиональной группе. Она начинает формироваться при необходимости выбора будущей профессии и дальнейшей профессиональной подготовке. Сформированность профессиональной идентичности сопровождается ощущением защищенности, верой в свои реальные и потенциальные возможности. Исследование профессиональной идентичности студентов проводилось в Кременчугском национальном университете имени Михаила Остроградского среди студентов четвертых-пятых курсов гуманитарного и технического профилей. Для исследования были использованы методики: изучения статусов профессиональной идентичности А. Азбель и Л. Шнейдер и определения типа личности Дж. Голланда. Статистический анализ различий между студентами гуманитарного и технического профилей по статусам идентичности и типам личности, полученных по трем методикам, проводился с помощью χ^2 -критерия в пакете статистической обработки информации SPSS. На основе данного анализа результатов исследования доказано, что студенты гуманитарного направления более склонны к переживанию кризиса профессиональной идентичности, имеют высокий уровень тревожности и не самостоятельны в выборе профессии. Подтверждено наличие различий по показателю «псевдоидентичность» между гуманитарным и техническим профилями; доминирующим типом личности студентов гуманитарного профиля является социальный тип, а для студентов технического профиля более характерен реалистичный тип личности. Гуманитарии осознают проблему выбора профессии и стремятся ее решить. У них меньше выражена система четко сформированных целей, ценностей и убеждений. Для студентов технического направления более характерно нарушение механизмов идентификации и социальных связей; на выбор профессии влияет необходимость подчеркнуть свой социальный статус, избежать проблему выбора (состояния кризиса). В ходе эмпирического исследования доказано, что выбор профессии в обеих группах был недостаточно осознанным и самостоятельным, что замедляет формирование профессиональной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, профессиональная идентичность, типы личности, профессионально важные качества, псевдоидентичность.

Varvara Chernenko,

*PhD (Candidate in Physics and Mathematics), associate professor,
Department of Informatics and Advanced Mathematics,*

Kostiantyn Kravchenko,

*master student, Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,
20, Pershotravneva Str., Kremenchuk, Ukraine*

SENIOR STUDENTS' PROFESSIONAL IDENTITY

The urgent task of university education is the development and formation of future professionals' personality, their self-identification assistance with the profession, allowing students to create optimal conditions for self-realization in the profession. Professional identity is the result of professional self-determination, manifested in the comprehension of oneself as a representative of a certain kind of occupation. Students' professional identity begins to develop when they face the necessity of choosing future profession. The maturity of professional identity is accompanied by the feeling of safety and self-belief. The study of students' professional identity has been conducted in Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. It involved fourth- and fifth-year students majoring in humanities and technical sciences. There have been used "The method of studying the professional identity statuses" by A. Azbel and L. Schneider and "The method of personality type determination" by J. Holland. The statistical analysis of the differences between students majoring in humanities and technical sciences in the identity status and personality types obtained by the above mentioned methods has been carried out using χ^2 -criteria in the package of statistical data processing SPSS. The research results have shown that students majoring in humanities are more prone to professional identity crisis; they have a high level of anxiety and are dependent in their occupational choice. There have been justified the differences in "pseudo-identity" between the two groups of students. It has been affirmed that the dominant type for the first group of surveyed is a social one, and more realistic type of personality describes another group of students. The students majoring in humanities realize the problem of occupational choice and are willing to solve it. The system of aims and values is undeveloped in humanities-minded students compared to technical-minded ones. Infraction of identification and social relations mechanism characterize students of technical field. They choose a profession according to the necessity to emphasize their social status and avoid the problem of choice (state of crisis), which has been confirmed by the high indices of "pseudo-identity". The carried out empirical study has shown that in the both groups of surveyed the occupational choice is unconscious and dependant, which complicates the formation of their professional identity.

Keywords: identity, professional identity, personality types, professionally important qualities, pseudo-identity.

Подано до редакції 01.03.2016